

Södra Sallerups kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KARL JOHAN KEMBER, 2017-10-03

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

—

Södra Sallerups kyrka

Husie församling, Malmö pastorat, Lunds stift

Malmö socken, Sallerup 180:42, Malmö kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Södra Sallerup ligger i östra delen av Malmö kommun i ett mjukt kuperat landskap. Landskapet präglas av många små våtmarker, ofta omgivna av hamlade pilar. Byn ingår i en rik kulturbygd med förhistoriska anor, något som bl.a. påvisas av de flintgruvor från stenåldern man påträffat. Kring brytningen lär ha uppstått en omfattande bosättning, som vid vikingatiden utvecklats till en runt 15 hus stor by söder om dagens kyrka. Bynamnet Sallerup anses ha etablerats då, som en sammansättning av namnet Saxulf - kanske en storman i trakten - och efterleden -torp.

[1]: Södra Sallerup från väst (flygfoto av Pär Martin Hedberg)

Den kompakta byn var sig förhållandevis lik fram till enskiftet 1806. I enlighet med skiftesstadgan blev de förnämsta gårdarna kvar i byn, medan övriga fick flytta ut och spreds i landskapet. Kvar blev bl.a. den s.k. Wowragården, som fått sitt namn efter Konstantin von Wouvern som ägde gården under sent 1800-tal. Den består av fyra

1700-talslängor kring en sluten gård. Korsvirkeskonstruktionen med lera i facken är typisk för de skånska gårdarna fram till 1870-talet. Ett tredje tidsskikt i byns bebyggelse, tillkom väster om kyrkbyn under 1800-talets andra hälft. Husen från denna tid kan relateras till kritbruket som etablerades 1875 och det framväxande hantverkssamhället med t.ex. smeder, skraddare och skomakare.

Södra Sallerup är idag en utpräglad jordbruksby. Inne i kyrkbyn är husen tätt samlade kring kyrkan, prästgården och klockaregården. Prästgården från 1882, numer församlingshem, är ett putsat tvåvåningshus i klassisk herrgårdsstil. Fram tills 1989 var församlingshemmet inrymt i Villa Framnäs, ett rött bostadshus från 1909 av mönstermurat tegel, som ligger väster om kyrkan. Klockaregården, nu privatbostad, stod klar 1966 som en rekonstruktion av 1860-talets klockaregård, med samma exteriör och till största delen av virke därifrån. Kyrkans hus blandas med några stora gårdar, däribland Wowragården som idag gjorts om till jordbruksmuseum, en f.d. smedja från sent 1800-tal och några få gatehus. Närmst kyrkan i öster ligger en gård med bostadshus i tegel i tydlig 1920-talsklassicism. I väster, intill klockaregården, ligger ett spruthus, byns f.d. brandstation, med vitputsade trappgavlar och tegeltak. Någon skola, som brukade tillhöra kyrkbyns komplex av byggnader, har aldrig funnits; sedan stadgan om allmän folkskola skrevs 1842 har skolverksamheten ägt rum på annan plats i socknen.

Kyrkobyggnaden

Kyrklig verksamhet i Södra Sallerup är belagd sedan 1100-talet, då den nuvarande kyrkan uppfördes. Vid denna tid inledde biskop Eskil i Lund ett gigantiskt stenkyrkoprojekt runt Skåne för att sprida kristendomen, samtidigt som sockenorganisationen började etableras. De flesta skåningar hade dock lämnat asatron redan på 900-talet, och kanske hade det funnits föregångare till medeltidskyrkan t.ex. i form av en träkyrka i den aktiva vikingaby, eller en stormanskyrka på Saxulfs gård. Den medeltida kyrkan uppfördes enligt tidens romanska schema med tvåkvadratisk långhus, enkvadratisk, lägre och smalare kor och i öster en halvrund absid. Skalmurarna av gråsten fick enligt gängse mönster motstående portaler, små fönster och bearbetade hörnkedjor och listverk. Vid en murverksundersökning 1969 hittade man spår efter norrporten och två fönster, vars lägen ristades in i fasadputs.

Under 1200-talet restes ett torn vid långhusets västgavel. Tornet byggdes av tegel, som nyligen slagit igenom som byggnadsmaterial, och kopplades till långhuset. En bit upp på fasaderna gjordes en stor öppning i väster, som lär ha nåtts utifrån, och varsitt litet fönster mot norr resp. söder togs upp. Bottenvåningen, som kanske fungerade som dop- eller gravkammare, kröntes av ett dekormålat ribbvalv. Det tros vara från 1200-talets tredje fjärdedel och något yngre än tornmurarna. Efter en tid, sannolikt under 1300-1400-talet, förstärktes tornet med ett trapptorn i norr, med en invändig trappa

från vapenhuset till tornets övre plan. Den invändiga kopplingen murades efter en tid igen och ersattes av en utvändig port, troligen under senmedeltiden. Den inre öppningen till trappan återfanns 2001 och märktes då ut med rits i vapenhusets puts.

Byggnadsaktiviteten under medeltiden var hög. Fler människor behövde tillträde till kyrkan, samtidigt som aristokratin och prästerskapet kanske krävde mer plats. Under 1400- 1500-talet förlängdes kyrkan i öster. Absiden revs och ersattes av ett nytt, rakt avslutat kor. Kyrkan utökades även med en sakristia, som påkopplades korets norra sida, och ett vapenhus i söder framför den ursprungliga sydportalen. Den exakta byggnadsordningen är delvis höljd i dunkel; kanske tillkom vapenhuset något tidigare.

Under 1760-talet ersattes de små gluggarna med stora och rundbågiga fönster. 1785 sattes ett tornur upp. Urtavlan höggs in i tornets västra gavelröste.

Även 1800-talets liturgiska förändringar satte spår; 1833 revs vapenhuset i söder, och funktionen flyttades istället till nedre tornrummet. Den gamla sydportalen gjordes om till en fönsteröppning. Sakristian gjordes om till materialbod och flyttade in bakom altaret istället. Till sist satte man in nya dörrar i tornets västra- och korets östra fasad. Året därefter ställdes en portal med två kraftiga sidopelare framför tornet, tänkt att stötta upp det svaga murverket. Betraktar man tornet idag, ser man en utbyggnad på södersidan, som verkar till synes symmetrisk med den norra strävan. I källmaterialet finns den belagd från 1819, men den har sannolikt tillkommit tidigare, möjligen redan på medeltiden samtidigt med den norra strävan.

1837 fick kyrkan en orgelläktare i västra delen av långhuset, och senast 1838 sin första orgel. 1839 ändrades fönstren; öppningarna mot söder vidgades och nya fönster höggs in i muren mot norr. 1846-47 förstärktes tornmurarna med ankarjärn. Kanske byttes även takstolarna till tornutbyggnaderna mot norr och söder. 1854 renoverades torn-taket; takstolen förnyades och blytäckningen ersattes av koppar. 1857 utskiftades den romanska takstolen över kyrkorummet, och taket därovan byttes mot skiffer.

Kombinationen av en anläggning i fortsatt dåligt skick och den snabba folkökningen resulterade 1860 i, att församlingen bad domkyrkoarkitekten Carl Georg Brunius att titta på kostnaden för en utvidgning av kyrkan. Den flitigt anlitate Brunius hade bl.a. tagit fram ombyggnadshandlingar åt grannkyrkorna i Oxie och Husie ca 10 år tidigare. Förslaget för Södra Sallerups omdaning var - för att vara Brunius - mer måttfullt. Han identifierade de romanska delar som fanns i tornet och långhuset, och föreslog att de kompletterades med ett nytt kor och korsarmar i norr och söder. Murarna och golven borde göras av tegel, fönstren av järn och taken av skiffer. Fasaderna skulle vara omväxlande målade och vitputsade och prydas av strävpelare, listverk och blinderingar, som skulle ge Bruniuskyrkan den eftersträevade blandningen av romanska och gotiska

element. Invändigt förordade Brunius snarare klassicismens symmetri med ett lugnt och tydligt riktat kyrkorum täckt av kryssvalv. De flesta inventarier skulle bytas mot nya, som Brunius ansåg passade till kyrkorummet. Så fick bl.a. den befintliga predikstolen, altaret, altarringen och bänkarna skatta åt förgängelsen, medan dopfunten och altarringen från 1849 blev kvar. Arbetena påbörjades 1863 och avslutades året därpå.

Sedan 1864 har kyrkan i huvudsak behållit sitt uttryck utan några planförändrande ombyggnader. Däremot har den renoverats vid flera tillfällen. I beskrivningen nedan listas några av de genomförda arbetena, som har påverkan på kyrkans utseende idag:

1881 köps en ny orgel, som placeras på västra läktaren bakom en ny orgelfasad.

1898-99 görs en stor renovering, både av ut- och insidan. Först får hela kyrkan ett nytt golv av viktoriaplattor, som ersätter teglet i kyrkorummet och brädgolvet i sakristian. Därefter ommålas kyrkorummets väggar i nygotisk anda i ett grått kvadermönster, samtidigt som i stort sett alla snickerier ekådras. Valven, även det i tornet, kalkas och korvalvet dekormålas. Utvändigt stryks långhusets långsidor och nykyrkans gavlar med gul kalkfärg. Även Brunius fönsteromfattningar, pilastrar och listverk av tegel, som dittills varit rödmålade med gula fogar, täcks av gul färg. Sannolikt var man inte alltför nöjda med resultatet, för gråstensmurverket vitmenas bara några år senare, och år 1917 även de gulmålade tegelpartierna. Samma år läggs nytt tegel på tornets portal.

1926 skadas koppartaket på tornets norra sida. Takfallet läggs om med ny koppar. Urtavlans ekplatta är murken och byts ut.

1931 restaureras kyrkorummet enligt ett förslag av länsarkitekten Nils Blanck. Brunius altarprydnad tas bort liksom skranket mot sakristian, korgolvet höjs och täcks med kalksten och ett nytt, murat altare ställs fritt i koret framför den befintliga altarringen. Östingången muras igen. Vapenhuset avskiljs med en putsad tegelmur, som förses med en dubbeldörr mot långhuset. Samtidigt breddas huvudingången i väster och får en ny ytterdörr. Kalkmålningarna i kolonnettvalvet tas fram på nytt. Orgelläktaren rivs och ersätts av en ny i norra korsarmen. Utrymmet under läktaren inbyggs med bl.a. en sakristia bakom en tegelvägg mot kyrkorummet. En värmeanläggning installeras i ett pannrum under norra korsarmen, och den elektriska belysningen ses över. Alla fönster förses med skyddande innerfönster av trä. Till sist ommålas de gamla inventarierna.

1932 förses korfönstren med glasmålningar skapade av Hugo Gehlin.

1967 installeras de nuvarande elektriskt styrda tornluckorna.

1969 knackas all fasadputs ner. Ytorna omputas med kc- bruk och kalkas därefter.

1992 läggs yttertaket om med spansk skiffer i mått, storlek och färg lika den befintliga. Plattorna fästs till läkt ovanpå ett papptäckt undertak av plywood. Fönstren renoveras och trasiga rutor byts mot munblåst glas tillverkat före 1920. Exteriören målas med kalk- och kc- färg istället för silikat. Sockelns gulbruna färg byts mot en grå ton.

2001 högtryckstvättas fasaderna med algtvätt. Murarna kalkmålas vita medan luckor och ytterdörrar stryks med grön färg. Sprickor inne i kyrkan, främst koncentrerade till Brunius valv, lagas med kalkbruk och alla väggar och valv ommålas med latexfärg. Färgtypen godkänns av Länsstyrelsen sedan hela interiören visat sig vara målad med plastfärg. Även träinredningen målas om i nuvarande färgställningar.

Exteriör

Kyrkobyggnaden [1] har formen av en korskyrka. I väster finns ett medeltida torn och långhus, i öster ett femsidigt avslutat kor och korsarmar i norr och söder. Koret och korsarmarna kommer från Brunius ombyggnad av kyrkan.

[1]: Kyrkan från nordväst

Kyrkan ligger tätt inpå kyrkomuren, intill den lilla byvägen. Först möter betraktaren det kraftfulla, vitkalkade tornet, uppfört med skalmurar av tegel med inslag av gråsten. De svartmålade ankarjärnen vittnar om hur murarna förstärkts vid olika tillfällen. Till tornet ansluter tre påbyggnader i putsad gråsten. Den norra stöttan fungerar som ett trapptorn till tornets övre våningar, den södra som en entréportal till tornet. Ovanför portalen, i tornets andra våning, finns en rundbågig öppning, som ursprungligen var

entré till tornets övre utrymmen. Öppningens tvåspråkiga omfattning är murad med räfflat tegel. Högst upp i tornet finns ljudöppningar i alla väderstreck. De södra, norra och östra har flerspråkiga omfattningar, som från början haft en kolonnett i mitten. Den västra öppningen har en rak omfattning och lär ha byggts om vid något tillfälle. Ljudluckorna är klädda med grågrönmalad panel. Både tornet och utbyggnaderna i norr och söder avslutas uppåt av trappgavlar täckta med tegelpannor. I tornets västra gavelröste finns en kvadratisk urtavla med förgyllda siffror på svartmalad brädbotten.

Det medeltida långhuset är uppfört av kluvna gråstensblock med inslag av tegel och sandsten. Längst ned finns en skråkantad, gråmalad stensockel, vid takfoten en tvåspråkig rundbågsfris av kritsten [2]. Brottet i sockeln på norrsidan följer läget för den medeltida norrportalen. På motsvarande sätt är rundbågsfrisen avbruten på två ställen längs sydfasaden. Det västra avbrottet är gjort för vapenhuset som legat framför sydportalen, medan orsaken till det östra avbrottet är okänd.

Koret och korsarmarna är byggda av vitputsat, gult tegel. Längs takfoten löper en enhetlig rundbågsfris, liknande den på långhuset, och överst en utkragande gesims i flera språng. Murarna stötts över hörnen av strävpelare avtäckta med betongplattor.

[2]: Fönsteröppningar från medeltid/1700/1800-tal, medeltida rundbågig takgesims

Kyrkomurarna genombryts av rundbågiga fönster [2]. Långhusets grågrönmalade fönster har nederst fyra lufter, skilda av en korspost. Lufterna indelas av stormjärn och blyspröjsar. Överst finns ett halvcirkulärt överljus med radiell träspröjs. Många beslag, t.ex. vinkeljärn och haspar, är bevarade sedan 1700-talet. Läget av två rundbågiga, romanska långhusfönster har markerats med ritsning i putsen. Flertalet fönster i kyrkans östra del består av två spetsbågiga fönster inskrivna i en rundbågig nisch. Fönstren indelas av spröjsar och hålla fast med gröngråmalade järn. Alla fönster har rutor av munblåst glas och solbänkar täckta av bly.

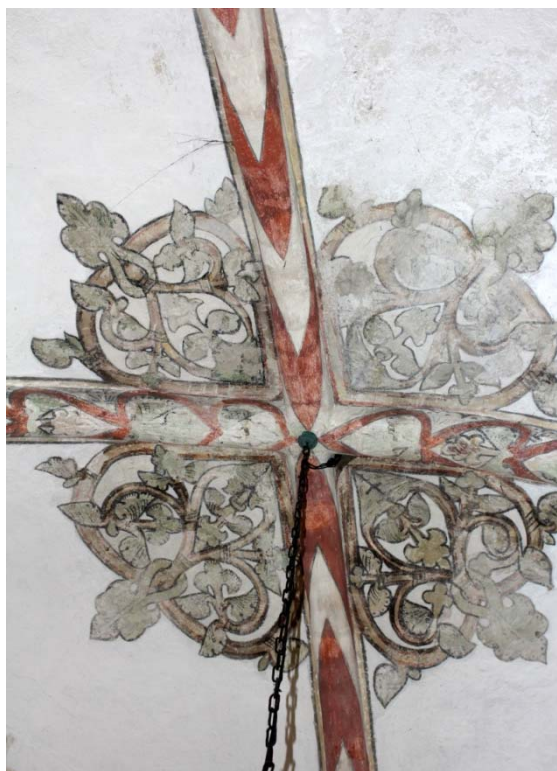
Det finns två entréer till kyrkorummet, huvudentrén genom tornet och en sidoentré i norra korsarmen. Därutöver leder en bräddörr till tornets övre plan och en plåtdörr till pannrummet under norra korsarmen. Entrén till vapenhuset sker genom en rundbågig öppning i den framskjutande portalen. En granitklädd yta leder till dörren, ut-

vändigt klädd med gröngråmålade bräder i fiskbensmönster och invändigt indelad i tolv fyllningar. Sidoporten, som sannolikt kommer från Brunius tid, är en raktäckt, gröngråmålad ramverksdörr med profilerade speglar.

Sadeltaken över torn och kyrkorum är av olika ålder, men har en likartad stomme med högben, hanband, stödben och tassar på remstycken. På högbenen vilar ett underlags-tak av bräder, som täckts med koppar resp. skiffer. Tornutbyggnaderna mot norr och söder har pulpettak täckta av skiffer, östportalen ett sadeltak täckt av tegelpannor.

Interiör

Vapenhuset i tornet har golv av kalksten och putsade, vitmålade väggar. På norra och södra väggen finns målade konsekrationsskors. Mot norr syns också, som en ristning i putsen, den igenmurade öppning som en gång lett till torntrappan. Rummet täcks av ett kryssvalv uppbyggt med halvrunda ribbor, som går till kalkstenskapital i väggarnas hörn. Den ena ribban är målad med sicksackband, den andra med palmetter i gult och grönt. I valvhjässan finns ett bladornament [2], som återkommer längs sköldbågarnas krön. Bågarna är kvadermålade med en följande, rödvit repstav ovanför.

[2]: Kalkmålade kolonnettvalv från 1200-talet

[3]: Kyrkorummet mot koret

Från vapenhuset leder en pendeldörr i den murade skiljeväggen till långhuset. Dörren är utformad på samma sätt som ytterdörren. Långhuset är täckt av kryssvalv med fyr-sidiga ribbor och spetsiga sköld- och gördelbågar, som förenas i trespråkiga pilastrar. Längst ned vid pilastern i övergången mellan långhuset och norra korsarmen märks en

utskjutande sten, som sannolikt kommer från det medeltida långhusets triumfbåge. Väggar och valv är slätputsade och vitmålade med modern färg utan synliga spår av kalkmålningar. Kyrkorummet [3] är möblerat med slutna bänkkvarter på ömse sidor om mitt- och tvärgångarna, vars golv är täckta av svartvita viktoriaplattor med en yttre bård. Rummet belyses av elektrifierade mässingskronor. Orgelläktaren i norra korsarmen är uppbyggd med en framskjutande rundad del ställd på avfasade pelare. Räcket är genombrutet av rundbågar med överst en gröngrå- och guldmålad överliggare. Utrymmena under läktaren - sakristia, förhall, trappa och handikapptolett - är avgränsade från kyrkorummet med en slätputsad, murad vägg.

Det femsidiga koret ligger två steg högre än långhuset och nås via en kalkstensklädd trappa. Ovanför koret finns ett vitputsat hjälmvalv med firsidiga ribbor, som övergår till halvkolonner med enkla konsolupplag. Altaret med altarskåpet står fritt mitt i koret, flankerat av Hugo Gehlins glasmålningar [4] i fönstren på ömse sidor. De sexton målningarna föreställer apostlarna och evangelisternas attribut. Predikstolen står uppe i koret på dess södra sida, dopfunten på den norra.

Tornets övre våningar nås via en dörr i norra tornutbyggnadens fasad. En trappa av tegel och sandsten går först till utrymmet ovanför valvet i vapenhuset. På vägen upp genom tornet ser man resterna av den igenmurade öppningen mot vapenhuset, och i tornets norra- och södra fasader två ursprungliga fönster som idag dolts bakom tornutbyggnaderna. En trätrappa leder vidare till klockvåningen. Dess bjälklag är förstärkt vid flera tillfällen. Någon bjälke kan vara medeltida. Även klockstolen har byggts om flitigt. En bjälke i klockstolen har tidsbestämts till 1755-56, året då lillklockan göts.

Inredning och inventarier

Altaret är byggt 1931 efter Nils Blancks ritningar. Det består av ett postament av trött tegel, på vilket ligger en tjock, grå kalkstensskiva. I kyrkan finns även ett *sidoaltare* i södra korsarmen och ett *dopaltare*, båda uppbyggda som enkla träkonstruktioner.

Altarskåpet [4] är formgivet 1931 av Hugo Gehlin. Det är utfört som en triptyk med två flyglar och ett mittparti, som står på en predella prydd med Lammet och korsfanan. Altarskåpets centralmotiv är en stor Kristusbild. Kristus står bland berg, klädd i rödvit dräkt och med armarna lyfta. På dörrarnas insidor finns vardera fem bilder över Kristi liv från krubban till Uppståndelsen, på baksidorna bilder av Petrus och Paulus. Ovanför altarskåpet svävar ett kristusmonogram med bokstäverna XP inskrivna i en cirkel.

I korsarmarna hänger två tavlor som tillhört *tidigare altartavlor*, dels en 1600-talspannå över Jesus på korset med en knäböjande man nedanför, dels en målning från 1864 som visar när Jesus instiftar nattvarden. Den är målad av Peter Clausen med Leonardo da

Vincis väggmålning ”Den sista måltiden” som förebild.

Altarringen kommer från ca 1850, och har en tresidig form med svagt rundad front. På knäfallet, täckt med ett blåbrunt tyg, står ett räckel av glesl placerade dekorativa järnständare, som bär upp en oklädd överliggare i trä. Antalet balustrar glesades ut 1931. Golvet innanför altarringen är upphöjt med en enkel, mattklädd träkonstruktion.

Dopfunten av polykromt trä kommer från 1600-talet. Längst ned finns en åttkantig träplatta med fyra atlanter, troligen evangelisterna, som håller den oktagonala cuppan. På skålens fält finns bilder av kardinaldygderna tapperhet, måttlighet, vishet och rättfärdighet och de kristna dygderna tro, hopp och kärlek, och på åttonde sidan en framställning av Kristi dop. Dopfunten bär formmässiga likheter med den i Gårdstånga kyrka, huggen av den ansedde träsnidaren Jakob Kremberg i början av 1600-talet.

Predikstolen är formgiven 1960 av Landskronaarkitekten Aina Berggren. Dess tresidiga korg i japansk ek, prydd med snidad ornamentik, står på en vitputsad pelare. På mittfältet syns ett kors omslutet av ett livsträd.

[4]: Altarskåp och glasmålningar av Hugo Gehlin

[5]: Dopfont i trä från 1600-talet

Bänkinredningen är i huvudsak bevarad från Brunius ombyggnad 1863-64, men byggdes om 1982 för att förbättra sittkomforten. Gavlarna är släta, dörrarna spegeldörrar med bevarade äldre gångjärn och dörrhaspar. Färgsättningen går i grå toner. I sitsarna av hela bräder ligger lösa, gröngrå dynor.

Orgeln, byggd 1967 av A. Mårtenssons orgelfabrik i Lund, har 11 stämmor, 2 manualer och pedal. *Orgelfasaden* från 1881 är tredelad med ett framskjutet mittparti. Piporna finns inom rundbågiga fält, avskilda av pilastrar prydda med snirklig blomsterornamentik. Fältens krön är smyckade med äggstav och tandsnitt, och i mitten ett kulkors.

Storklockan, gjuten 1617 av Eggert Eilersøn, pryds av en inskription om namnen bakom klockan; gjutaren, dåvarande kyrkoherden Hans Rafn och länsmannen och kaniken Sigvard Grubbe. *Lillklockan* är gjuten 1756 av Andreas Wetterholtz. På manteln finns bilder av Moses och Petrus, Rättvisan och Nåden och en bibeltext.

Övrigt

Ljusstake, tillverkad i målat trä på 1700-talet av virke från en gammal likvagn. Bakom ljusstaken stod Göte Klinkert i Fårabäck. I metallsamlingen finns en *kalk* och en *vin-kanna* av förgyllt silver, båda från 1600-talet, fränsett kalkens cuppa som är från 1882. Från modern tid märks *altarmattan*, sydd 1918 av Syföreningen med mönster från en lokal agedyna, en dyna som användes för olika åksäten under 1700- och 1800-talen.

Kyrkogården

Den äldsta delen av kyrkogården närmst kyrkan etablerades sannolikt under medeltiden. Troligen följde kyrkogården i Södra Sallerup det allmänna mönstret från denna tid; en betad ängsmiljö, där gravarna märktes ut med träkors eller liggande hällar. En av de äldsta noteringarna om kyrkogården i Södra Sallerup kommer från 1678, då en svensk avdelning krigade med dansk militär på kyrkans mark. Den nuvarande kyrkogårdsmuren ska till vissa delar bestå av material från omkring denna tid.

På enskifteskartan från 1808 är kyrkan omgiven av en nästan rektangulär kyrkogård. Sedan dess har den utvidgats fyra gånger, först mot norr två gånger under 1800-talet, sist 1865 genom avsöndring av dåvarande pastorsbostället, därefter 1916 mot nordväst och 1975 på nytt mot norr. Vid det sista tillfället förlängdes kyrkogårdsmuren att även begränsa den nya delen. En minneslund anlades 1996. 2003 stensattes ett gångstråk från grindarna vid parkeringsplatsen till ingången i tornet.

Kyrkogården idag

Kyrkogården [6, 7] avgränsas i söder, väster och delvis i öster av en slammad gråstensmur avtäckt med gula tegelpannor. Mot nordost finns en häck mot omgivningen. Muren följs av en trädkrans. I den äldsta delen av muren finns tre öppningar mot den medeltida kyrkogården, och i den förlängda muren runt 1975 års utvidgning ännu en grind. De gamla grindarna har ett likartat utförande och är sannolikt från sent 1800-tal. Huvudentrén är formad som ett fyrdelat grindparti med svartmålade smides-

grindar innanför kraftiga, putsade pelare med kontak av koppar. Från ingångarna i väster leder ett stråk av smågatsten upp mot kyrkan, i övrigt är alla gångar grustäckta. Kvarteren är omväxlande grussatta och grästäckta med många vakanser, i synnerhet mot nordost. Gravplatserna är omgärdade av buxbomshäckar, i enstaka fall av stenkantar. Gravplatserna närmst långhuset är till största delen från 1800-talets andra hälft, typiska för denna tid med många höga, flerdelade vårdar i mörk granit. Även de mer varierade vårdarna i marmor med biskviporslin och påsatta dekorer var vanliga då, och förekommer t.ex. i en formmässigt mer något ovanlig sten över syskonen Kjersti& Elna Olsson. Gravminnet består av två draperade kolonner, som förenas i en gemensam tvådelad bas av marmor och granit.

[6]: Karta över kyrkogården

De olika utvidgningarna har, undantaget den yngsta, i stort sett samma uppbyggnad som den medeltida delen. Buxbomen har delvis bytts ut mot andra växter. Gravmaterialet är blandat med omväxlande äldre och yngre vårdar, ofta i form av låga stenar i röd granit. Titlar förekommer i högre grad på de äldre vårdarna. Det absolut vanligaste epitetet är *lantbrukare*, men här finns även någon *riksdagsman*, *åbo*, *hemmansägare* och *kyrkvård*, liksom en *demoiselle*. Folkskollärare Anders Killander, som verkade i Tullstorps skola i 30 år, och smedmästare P Ahlgren, vars arv bekostade kapellet, är två av många som slitit hårt för sin by. Bland de få namnkunniga namnen märks simledaren och sportjournalisten Birger Buhre.

Runt södra korsarmen och längs östra kyrkogårdsmuren finns små lapidarier med bl.a. några stenar från tidigt 1800-tal. Sydöst om kyrkan finns ett område för urngravar med stående stenar i ett gemensamt planteringsfält. Minneslunden ligger på den del av kyrkogården, som tillkom under tidigt 1800-tal. En häckkantad grusgång avdelar gräsytan i en syddel för kistgravar och ett gravsättningsområde för minneslunden i norr. Gången vidgar sig i mitten till en liten smyckningsyta med träd och en vattenränna.

Utvidgningen från 1975 är grästäckt och till största delen outnyttjad. Några gravstenar står resta mot häcken och trädridån, som avgränsar området mot övriga kyrkogården.

[7]: Kyrkogården mot söder från 1975 års utvidgning

Byggnader på kyrkogården

Kapellet är uppfört 1904. Byggnaden är gjord i vitputsat tegel med gråmålad sockel och sadeltak belagt med röda tegelpannor. Gavelröstena pryds av betongavtäckta trapp-tinnar med en rundbågefris nedanför. Fönstren är rundbågiga gjutjärnsfönster målade i engelskt grönt, ytterdörren i samma färg en pardörr klädd med snedställd träpanel.

Personal- och förrådsbyggnaden är uppförd 1975. Huset är uppfört i vitputsad sten med röda tegelpannor på sadeltaken. Fönstren är små, liggande och grönmålade.

Kulturhistorisk karaktärisering

Södra Sallerup är en välbevarad by med historiens vingslag påtagligt närvarande. Den väl sammanhållna bykärnan präglas i påtaglig grad av kyrkans byggnader, där både kyrkan, prästgården, klockargården och församlingshemmet finns kvar, även om de två sistnämnda övergått i privat ägo. Marken kring byn har en lantlig prägel, som förefaller i stort sett opåverkad av tidens tand, liksom av närheten till Malmö.

Kyrkogårdens gestaltning är typisk för den traditionella, skånska landsbygdskyrkogården, präglad av strama grusgångar, buxbomshäckar och trädrader, som ger miljön tydlig struktur. Till värdena hör också den kraftfulla kyrkogårdsmuren, vars äldsta

delar är allra minst från 1600-talet, med sina enhetliga grindar i sen 1800-talsstil. Det förhållandevis fattiga lantbrukarlivet i byn under förra seklet avspeglar sig i många enkla gravstenar utan speciella titlar eller överdådiga dekorer. Flera av gravplatserna, i synnerhet i östra delen av kyrkogården, är vakantsatta och vissa ytor har grästäckts, vilket vittnar om hur befolkningen minskat och skötseln rationaliserats.

Kyrkans äldsta delar, d.v.s. långhuset och delar av tornet, har medeltida anor. Den romanska byggnadskonstens avancerade hantverk märks i rundbågefrisen längs taket, och i spåren man funnit av fönsterkolonetter och portalomfattningar. Långhuset är byggt i gråsten och tornet i tegel, vilket stärker byggnadsdelarnas datering till 1100- resp. 1200-tal. Ytterligare tecken för tornets datering är den lilla kvadratiska planen, som lär ha varit vanlig under 1100-talets andra hälft och 1200-talets början för att successivt konkurreras ut av storkvadratiska grundplaner. Tornet har i etapper byggts på både mot väster, öster och norr, påbyggen som sannolikt syftat till att stötta det i grunden svaga murverket men inte kunnat förhindra en fortsatt synlig sprickbildning. Tornets ombyggnadshistorik har bara delvis kunnat tidsbestämmas; en större undersökning av murverk och träbjälklag skulle ge möjligheten att närmre studera en sannolikt mycket intressant byggnadskronologi. I vapenhuset finns ett kolonnettvalv av helstenstyp, ett exempel på den äldsta typen av ribbvalv och av högt byggnadshistoriskt värde. Möjligen kan valvet varit påtänkt redan då tornet planerades. Av stor betydelse för värdet, liksom för upplevelsen av vapenhuset, är valvets tidstypiskt ornamentala kalkmålningar och väggarnas konsekrationsskors. Av pedagogisk vikt är att den gamla invändiga öppningen till torntrappan och de romanska fönsteröppningarna markerats med ritsning i putsen. De nuvarande långhusfönstren är värdefulla med typisk 1700-talsindelning, i hög grad bevarad beslagning från denna tid och äldre munblåst glas.

Kyrkan som helhet präglas exteriört av Brunius ombyggnad 1863-64, då koret och korsarmarna tillkom. Den främsta ändringen sedan dess är, att hela kyrkan vitputsats, vilket gjort att den typiska Bruniusbalansen mellan vita och färgade eller oputsade ytor gått förlorad. Den enhetliga karaktären har istället fördelen att kyrkans olika tillskott samspelar utan att förhäva varandra. Brunius medeltidsinspirerade arkitektur, med takfrisen som imiterar långhusets gesims, dekorativa strävpelare och rundbågiga fönster med avdelande poster, är på samma gång egensinnig som historicerande.

Kyrkorummet karakteriseras av ett flertal tidsskikt, som balanserar varandra på ett utmärkt sett. De mest markanta tilläggen härrör från Nils Blancks renovering, då både koret och orgelläktaren omgestaltades. Samtidigt flyttade sakristian in under läktaren, korgolvet höjdes, ett frilagt altare murades och dekorerades - åtgärder som ökat korets dignitet. Hugo Gehlins verk, altartriptyken och glasmålningarna, är av hög kvalitet och skänker välgörande glimmer åt kyrkorummet. Brunius ande märks främst i det

välproportionerade - men förvånande mörka - kyrkorummet, hans förhärligade kryssvalv och i bänkinredningen, som är i stort sett intakt. Gångarnas viktoriaiplattor är en rest från det gotiskt präglade kyrkorummet 1898-99 och typiska för denna tid.

Dopfunten är en av runt 30 skånska bevarade 1600-talsfunter, som med något enstaka undantag är utförda i trä. Den äger, genom sin ålder och sitt hantverk, ett kulturhistoriskt värde vid sidan om Jakob Krembergs stilbildande dopfunt i Gårdstånga kyrka. Av samma ålder är storklockan, vars manteltext tar oss tillbaka till tiden när klockan gjöts, kalken och vinkannen. Bland de yngsta föremålen är den vackra altarmattan värd att nämnas. Den är vävd 1918 inom ett syföreningsprojekt utifrån ett lokalt mönster, och har således en mycket tydlig koppling till församlingen och trakten.

Att tänka på

- I kyrkans närhet finns ett flertal byggnader med kyrklig koppling. Det är viktigt för kulturmiljön och kyrkbyns historiska kontinuitet att byggnaderna bevaras, även om de varsamt anpassas till nya användningsområden.
- På kyrkogården bör den tydliga strukturerna med grusade, buxbomskantade kvarter och gravplatser och singeltäckta gångar värnas.
- Framtida åtgärdsbehov kan i hög grad kopplas till tornet, där sprickorna är omfattande. I samband med kommande tornrenoveringar bör en murverksundersökning genomföras.

Skydd m.m.

Kyrkan/kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enl. 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning Södra Sallerup 34:1. Den utgör Södra Sallerups gamla bytomt och skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen. Kyrkoanläggningen ligger inom riksintresse för Kulturmiljövård Södra Sallerup och riksintresse för Naturvård Backlandskapet söder om Romeleåsen. Området Södra Sallerup är därtill utpekad som särskilt värdefullt av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Drömmen om medeltiden . Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare, Bo Grandien, Nordiska Museets Handlingar, Berglinska Boktryckeriet, Lund, 1974
I de dödas vilorum- Malmö's begravningsplatser, Jeanette Rosengren& Urszula Striner, Kira förlag, Malmö, 2013

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg & Ingrid Sjöström, RAÄ, 2015
Södra Sallerup under 10000 år - en sockenkrönika, Torsten Engholm, 2001, Malmö
S Sallerup, Charlotte Lundblad m fl, Etnologiska Institutionen med Folkliivsarkivet,
Lund, 1976
Underhållsplan för Södra Sallerups kyrka 2005-09-02, Wikerstål Arkitekter, Helsingborg,
2005
<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, hämtad 2017-02-07
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2017-02-04
[http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskaps-
vard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/malmo/Pages/
Sodra_Sallerup.aspx](http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskaps-
vard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/malmo/Pages/
Sodra_Sallerup.aspx), hämtad 2017-02-07

Övriga uppgifter

Denna rapport om Södra Sallerups kyrka, Malmö pastorat, har upprättats av:
Karl Johan Kember, Arkitekt SAR/MSA, Cert. sakkunnig avseende kulturvärden,
JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 33, www.jais.se
Alla foton är tagna av rapportförfattaren om ej annat anges.

Inventeringsdatum: 2017-02-01 Färdigställd rapport: 2017-10-03

Södra Sallerups kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk – Natursten (gråsten) Murverk – Tegel Murverk – Medeltida (delar av torn, långhus)
Fasadmateriel:	Puts - Kalk
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak, med dubbla fall Pulpettak
Taktäckningsmaterial:	Sten - Skiffersten Plåt – Koppar, falsad, förskjutna hakfalsar Takpannor - Lertegel
Byggnadsdel:	Långhus Kor – öster, polygonalt Korsarmar – norr, söder Torn – väster